

Alan Watson Foundation

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГА САВЕ
И ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ

СТЕФАН ПЕТРОВИЋ

Овај рад се може преузети са интернет странице
Фондације Алан Вотсон – www.alanwatson.org

Univerzitet u Beogradu

PRAVNI FAKULTET

САДРЖАЈ

О СВЕТОРОДНОЈ ДИНАСТИЈИ НЕМАЊИЋА.....	2
ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ	5
О ПРАВНИМ ТРАНСПЛАНТИМА УОПШТЕ	7
ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ У ЗАКОНОПРАВИЛУ СВЕТОГ САВЕ	9
Социјална права у Законоправилу	11
Канонско право у Законоправилу	13
Грађанско право у Законоправилу	14
Брачно и породично право	17
Наследно право	18
Облигационо право	18
Стварно право.....	19
Кривично право	19
О ПРАВНИМ НЕТРАНСПЛАНТИМ У ЗАКОНОПРАВИЛУ И УТИЦАЈ ОБИЧАЈНОГ ПРАВА	20
О ЗНАЧАЈУ НОМОКАНОНА ЗА СРПСКИ НАРОД, И ЊЕГОВОЈ СУДБИНИ КРОЗ ВЕКОВЕ.....	23
SUMMARY	25
БИБЛИОГРАФИЈА.....	26

О СВЕТОРОДНОЈ ДИНАСТИЈИ НЕМАЊИЋА – СТЕФАН НЕМАЊА И РАСТКО НЕМАЊИЋ

У историји српске државе није било светлијег периода од доба светородне династије Немањића. Пуна два века (1166-1371) владали су нашом историјском сценом, смело и праведно, колико су им то саме околности дозвољавале. Како је то лепо приметио наш познати историчар Владимир Ћоровић: *Од Немање почиње права српска држава средњег века*¹.

Да бисмо се боље упознали са династијом Немањића неопходна је мала дигресија, која нас враћа у период неколико десетина година пре Стефана Немање, оснивача династије. Византијско царство је под три енергична цара из династије Комнина (Алексијем, Јованом и Манојлом), повратило стари сјај и неминовни сукоб са Угарском није се могао избећи. Обе велике силе рачунале су на подршку Србије у предстојећем рату, те су јој се трудиле и приближити. Рат је избио 1127.године. Срби су се у овом рату прикључили Мађарима, на шта је интервенисао сам византијски цар Јован и покорио их. Године 1143. на византијски престо долази Манојло Комнин, кога и Јиричек и Ћоровић називају последњим великим царем. Његови војни походи, махом успешни дали су Византији углед који никада више неће имати.

Стефан Немања, родоначелник династије Немањића рођен је 1114.године, у Рибници, код Подгорице. Од почетка је био окренут Византији надајуће се да ће преко ње остварити своје циљеве, што је изазивало гнушање његове браће, који су били окренути Угарској. Манојло Комнин, након што је сазнао за то, позива га у Ниш, где му даје област Дубочицу, код Лесковца у вечну баштину, надајући се да да ће га тако везати за себе. Пуно аутора говори о овом случају и његовом значају за раст популарности Стефана Немање у Рашкој. Не треба се заваравати да је Манојло овим чином хтео да стекне доброг пријатеља, пре ће бити да је хтео да начини Немању послушним слугом. 1166/1167 избио је нови рат између Византије и Угарске, у коме је на страну Угарске стао и Стефан Немања! Разлог који већина аутора прихвата је тај што је Манојло Комнин на престо довео Немањиног брата Тихомира, ван свих његових очекивања. Немања побеђује брата и склапа савез са Млещима и Мађарима против Византије. Из овог рата Немања је изашао као губитник, и да би га Манојло помиловао морао је да дође пред њега гологлав и босоног, са омчом око врата и мачем у руци, да цар уради шта му је воља. Пред њим је Немања пао ничице на земљу и молио за опроштај. Мало позоришта и театралног падања ничице пред царем јесте понижење, али рашки престо је тога вредан. Цар га је помиловао и повео у Цариград као ратни трофеј. После ове ситуације више није помишљао на отворени сукоб према Византији, али је знао да његово време тек долази, што се и потврдило након смрти Манојла Комнина 1180.године. Његова изненадна смрт изазвала је бројне последице на Балкану-Андроник Комник вештим сплеткама успео је да отме престо Алексију II. Немања, босански бан Кулин и Угарски краљ Бела устали су против Византије, овог пута сигурни у победу. Главна Немањина освајања извршена су у време од 1183. до 1190.године. Права Немањина слика и све његове велике амбиције у овом рату дошле су до изражаја у потпуности. Немогуће је приметити да је Немања и са

¹ Владимир Ћоровић: „Илустрована историја Срба“, књига друга, Народна књига, Београд, 2005. страна 5

преко 70 година живота и даље био војно активан, ратујући са жељом да покаже шта је и колико може једна мала земља, на ветрометини Балкана без правих пријатеља. Једини приморски град који није могао да освоји био је Дубровник, са којим ће склопити мир, уз обавезу да Дубровчани могу слободно да се крећу и продају намирнице у Србију и буду заштићени, односно повлашћени. *Под Немањином влашћу почело је прибирање српских области у једну трајну целину.*² Немања се 1195/96. године одриче престола, и заједно са својом женом Аном замонашује се у Расу, у цркви Св. Петра и Павла, а недуго затим придружује се свом сину, Сави Немањићу на Светој Гори. Тог тренутка отпочиње оно друго, духовно раздобље његовог живота, које се памти по подизању највећег српског манастира Хиландара и по многобројним добрим делима и добротинствима, оно које ће описати његов син-миљеник Свети Сава.

Да би разумели личност Растка Немањића неопходно је било вратити се једно поколење уназад, јер само схватањем значаја Стефана Немање, његове личности и његових дела, можемо говорити и о значају Светога Саве. Ове две историјске личности, нераскидиво су повезане, и то не само јер су отац и син, већ и зато што у сваком од њих налазимо понешто од оног другог, они се међусобно употпуњују, те стога не би било у реду једном посветити толико простора, а другога у потпуности занемарити.

Растко Немањић, син Стефана Немање, рођен је на двору у Расу 1175. године. Детињство и дечаштво провео је на двору свога оца, у то доба најкултурнијој средини у целој држави. О Савином животу највише података нам дају његови биографи Теодосије и Доментијан, који о овом периоду кажу да су Растка превасходно родитељи научили побожним књигама, подстрекавајући га да их преводи са грчког на словенски, и обрнуто. Са навршених 15 година Растко Немањић добија део државе као област да њоме управља. И на новој дужности, Растко је продужио са читањем побожних књига, које су утицале на целокупан његов живот, да се покаљућери и крене духовним путем. Након онога што се касније догодило, видимо да се на двору Стефана Немање изузетно поштовала љубав према Богу, хришћанству. То објашњава и касније замонашење његовог оца и мајке. 1191. године. Растко са светогорским калуђерима, под изговором да одлази у лов, бежи на Свету Гору, где се у руском манастиру Русигу(св. Панталејмон) и замонашио. Мада га је Немањина потеря затекла као још увек незамонашеног принца, Сава ће ноћу, док су сви остали спавали, збацити световну одећу и обући монашко одело. *У полутами мале капелице, уз треперење кандила и лелујави пламен свеће, у пријатномирисној атмосфери тамјана чују се питања духовнога оца и одговори његова духовног сина...Те ноћи је умро за овај свет принц Растко, а родио се за свет непролазних вредности монах Сава.*³ Касније ће Сава прећи у грчки манастир Ватопед, богатији књигама и са много више калуђера. Долазак сина једног српског владара изазвала је бројне позитивне овације Свете Горе и Цариграда. Стефан Немања се 1196. одриче престола у корист средњег сина Стефана и замонашује се у манастиру Студеница, а наредне године, када се уверио да су спољне и унутрашње прилике у земљи такве да може на миру да је напусти, придружује се Сави на Светој Гори. У то доба пада један од највећих и најзначајнијих догађаја у историји нашег културног и просветног живота-подизање манастира Хиландара. Сава је због тога два пута ишао у Цариград,

² Ибид.стр.18

³ Димитрије Калезић: „Свети Сава“, Зорели, Београд, 1996. страна 23

ради добијања дозволе-хрисовуље од византијског цара Алексија III. Манастир је завршен 1199.године. Чим је манастир готов у њега је Немања прешао заједно са сином, и ту провео остатак свога живота. *Оснивање српског манастира у Светој Гори, средишту православне духовности, и добијање акта о његовој независности, откривали су тежње првих Немањића и наговештавали развој српскога црквеног питања и српског духовног живота.*⁴

Пошто је ово ипак упоредно-правна студија, како би се направила паралела са Европом, односно западном црквом тога времена мора се рећи да управо у то време папа Innocentius III озваничава инквизицију и почиње са продавањем опроштаја грехова-индулгенција. Недуго затим организује се нови крсташки рат. Крсташки који су кренули да ослободе Свети гроб у Јерусалиму, изненада мењају путању и ван свих очекивања ударају у центар православља-хришћанску престоницу Цариград и пустоше га, чинећи најтеже злочине. Све ове информације долазе и до Свете Горе и остављају дубок траг на Савиној души. Можда је то био онај покретач, онај духовни подстрек који ће га ојачати у идеји да донесе Законоправило. Слика коју је тада стекао о Латинима стајаће пред његовим очима целог живота. После пада Цариграда 1204.године Сава се враћа у Србију са очевим моштима како би измирио браћу Стефана и Вукана, и на Стефанове молбе остаје у Србији као архимандрит манастира Студенице до 1217. године. У живот Студенице уводи Студенички типик, у чијем првом поглављу описује живот свога оца Стефана Немање. Након што је донео типик и уредио црквене односе, Сава креће у народ да га упозна и охрабри му пољуљану веру у православље. У то доба ситуација на међународној сцени се знатно променила те је Стефан Немањић био приморан да учини извесне уступке Риму, тачније папи. То је подразумевало и развод од византијске принцезе Евдокије и женидбу са Аном, унуком млетачког дужда, главног освајача Цариграда! Тада папа Иноћентије III из Рима шаље Стефану Немањићу круну, и он постаје први венчани краљ-Првовенчани.

Управо се у ово време, тачније 1215.године у Европи (Енглеској) доноси Magna Carta Libertatum (Велика повеља слобода), која ограничава краља Џона без Земље у његовим апсолутистичким тежњама и представља прво зрно парламентаризма у свету. Ипак је ова повеља ограничена на један свитак пергаментa, махом под утицајем обичајног права, писана на латинском, за разлику од Законоправила Светога Саве, који представља књигу, по величини енциклопедијског карактера, писану српским језиком, који од тада постаје званичан језик двора и свих државних докумената...

Незадовољан поступцима свога брата, сећајући се латинских разбојника и пустошења Цариграда, Сава напушта Србију и одлази на Свету Гору, по други пут. Стефан, видевши незадовољство народа и свештенства, поново се враћа на стари, сигурни пут православља. О томе обавештава и свог брата Саву, који за то време увелико ради на добијању аутокефалности српске цркве. Користећи напету ситуацију између 2 грчка царства-оном легитимном у Никеји(где се налазио васељенски патријарх), и оном деспотском у Епиру, Сава успева да од никејског цара Теодора I Ласкариса издејствује самосталну српску архиепископију 1219.године, а он сам као најумнији човек тога времена постаје први српски архиепископ. Србија је тако за време владе Стефана Немањића, првог свог венчаног краља, добила 2 велике тековине у свом државном развоју:

⁴ Димитрије Богдановић- предговор књизи Свети Сава: Сабрани списи, Едиција „Стара српска књижевност у 24 књиге“, књига друга, Просвета и Српска књижевна задруга, Београд, 1986

постала је краљевина и добила самосталну црквену организацију. Стога треба рећи да је српску државну мисао физички започео Немања, завршио Стефан Првовенчани, а интелектуално обликовао Свети Сава.

Након тога Сава борави у Солуну, у манастиру Филокалу, заједно са темпларским витезовима! Ту Сава, прегледајући римско-византијске зборнике и новеле пише чувено Законоправило. Коначно је створен канонско-правни корпус по којем ће се припадници српске цркве владати. Године 1233. године Сава се повлачи са престола поглавара српске цркве, поставивши за архиепископа Арсенија I. Сава тада креће на своје последње ходочашће, у посету Христовом гробу у Јерусалиму, где је већ био у младости. При повратку из хаџилука, у току зиме, он свраћа у бугарску престоницу Трново, где се разболео и испустио душу 1235. године. Бугари су са тугом дозволили да се Савино тело пренесе у манастир Милешеву, у Србији. Убрзо након тога на Савином гробу почела су да се догађају чуда и народ га је прогласио за свеца. Специфичан култ Светога Саве и данас је веома јак, он се сматра највећим српским светитељем. О томе говори и чињеница да је турски силник Синан-паша како би сузбио његов култ, 1594. године наредио да се мошти преузму из Милешеве и спале у Београду, на Врачару. Тим чином он ништа није постигао, напротив само је охрабрио српски народ у његовој борби за спасење, у борби за православље, у борби за оно што се физички никада не може уништити-вера.

Савини књижевни подухвати били су бројни. Осим што је саставио Студенички, Хиландарски и Карејски типик, Сава је написао и Симеоново житије, Службу Светом Симеону, и најзначајнији књижевно-правни споменик Законоправило.

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ

При повратку из Никеје, пошто је за српску цркву задобио статус самосталне, аутокефалне цркве и постао њен први архиепископ, Сава се задржао у Солуну, тачније у манастиру Филокалу, где припрема један законски зборник, потребан српској цркви, у првом плану, али и држави. Погрешно је веровати да је Сава за тако кратак период саставио тако обиман зборник, зато треба истаћи да је његов рад на Законоправилу отпочео знатно раније, а сама грађа је, коначно, у Филокалу пажљиво прегледана и уклопљена. Сава је свој законски зборник начинио користећи зборнике црквеног и световног права (Новеле Алексија Комнина, цара Јустинијана, Зборник Јована Схоластика, Прохирон, Синописис Стефана Ефеског, Аристинови коментари, коментари Јована Зонаре, Мојсијев закон, Посланице светих апостола...). У српским изворима помиње се и као Закон светих отаца. Каснијем превођењем у другим словенским државама, нарочито у Русији, Номоканон добија име *Крмчија* / гл. крманити - управљати и усмеравати на прави пут /.

Свети Сава се побринуо да сви српски епископи добију по један примерак Законоправила, јер ће се по њему убудуће управљати верски и црквено-правни живот српског народа.

Као и византијски номоканони, са тумачењима или без тумачења, и српска светосавска *Крмчија* је представљала капитални извор и споменик права. Законоправило Светога Саве настало је око 1220. године, у Солуну, око 130 година пре Законика Цара Стефана Душана. Др Сергије Троицки, један од

најбољих познаваоца Савиног дела, истиче да је Савин номоканон имао огроман значај у правној историји источног Словенства, као *corpus iuris utriusque* (темељна збирка закона), и да се то најбоље види по многобројним цитатима у српској, руској и бугарској литератури.

Састављач Законоправила Сава држи се византијских извора, што за последицу има доследно и дословно добијен кроз целу књигу, српскословенски превод неколико коришћених номоканонских грчких зборника. Тако добар и дослован превод могао је да уради само један од најобразованијих људи у Србији, човек који уједно ужива и највећи духовни ауторитет; *човек који је најодговорнији за живот српске цркве, али и за сарадњу, у духу симфоније, са државом. Тај човек је, несумњиво био архимандрит и први архиепископ српски-потоњи светитељ-Сава.*⁵ Савин превод и сам састав Законоправила не зависе ни од једног од познатих нам словенских номоканона, али ни од неког јединственог грчког номоканона. Речима, сам Свети Сава тумачи и извесне одредбе које грчки номоканони не обухватају. Управо из те самосталности и стручности, односно из доброг знања оба језика-грчког и српскословенског, приистекао је својеврсан номоканон, назван Законоправило...

Законоправило, дакле, представља један целовит, беспрекоран и стваралачки превод византијских споменика, јер је и сам аутор знао да се смисао и значај духовних и световних књига које је користио не сме изменити; да се вера коју народу жели оставити, само тачним и целовитим преводом у духу нашег језика, може сачувати.

На превод Законоправила са српскословенског на српски чекало се пуних 8 векова. Логично је и поставити питање-зашто толико? Да ли смо заборавили на значај овог Савиног дела, многи ће се упитати. Иако данас у многим државним институцијама седе људи са правничким образовањем, мало је оних који су подробније улазили у значај Савиног Законоправила. Још је мањи број оних других који за Номоканон уопште и чули. Овде морам упутити један приговор на уџбеник националне историје „Правна историја српског народа“ Љубомирке Кркљуш јер се Номоканон помиње у свега неколико редова. Зашто су српски историчари (Др Миодраг М. Петровић, 2005.) тек данас на свет изнели превод овог зборника, иако су неки од њих читав свој радни век посветили изучавању овог дела. Разлог је следећи-они су од почетка тражили да се Номоканону Светога Саве приступа критички, што ће речи да се неће проучавати само један препис-рукопис, већ напротив свих 11, који су настали у распону од XIII до XVII века, па ће се тек проучавањем и упоређивањем сваког од њих моћи начинити превод, веран и достојан оригиналу. До данас то још увек није урађено, већ је тек 2005.године преведено 47 глава Иловичког преписа из 1262.године, од укупно 64 глава. За то је заслужан Др Миодраг М. Петровић. Иловачки препис написан је око 40 година након Савине смрти, и на њега ће се аутор овог рада највише и ослањати, као што се ослањала и већина наших историчара.

Данас је ова књига народу познатија под именом Крмчија. Тај назив је позајмљен из руског језика и не бисмо га требали употребљавати, јер нас он може упутити на погрешан пут порицања и (не)свесног заборављања наше прошлости. Назив Крмчија јавља се пред крај XIII века у Русији, а не у Србији! Зато овај зборник требамо звати Законоправило или Номоканон(номос-световни

⁵ Миодраг М. Петровић-Законоправило или Номоканон Светога Саве, Дечје Новине, Горњи Милановац, 1991.страна

закон, закон-духовни закон, правила светих отаца). То је објаснио и Свети Сава на самом почетку дела речима: „Са Богом се почињу ове књиге зване грчким језиком Номоканон, а нашим језиком се кажу Законоправило”.

Најпознатији преписи су Иловички(писан 1262) Рашки(1305), Дечански, Пчињски(1360), Сарајевски(1371), Београдски, Хиландарски, Савински(1602), Пећки, Милешевски(XVI век) и Морачки(1615). Оригинал Законоправила није сачуван.

О ПРАВНИМ ТРАНСПЛАНТИМА УОПШТЕ

Године 1974. свет је први пут чуо за терорију америчког професора Универзитета у Вирџинији Алана Вотсона о правним трансплантима. Књига коју је том приликом издао наишла је на бујицу похвала, али и на бујицу негодовања оних конзервативних, верних традицији. Преко САД Вотсонов приступ упоредном праву постао је познат и светској јавности, у кратком временском раздобљу.

*Према Вотсоновом становишту правни развитак кроз историју у највећем броју случајева је представљао последицу правних позајмица и „пресађивања” из других правних система(legal transplants).*⁶ Професор Вотсон (Alan Watson) је дугогодишњим испитавањем и упоређивањем англосаксонских (common law) и континентално-европских (civil law) правних система дошао до закључка да је утицај једног система права на друге, био неминован и значајан, и да самим тим постоје бројни исти, или слични правни институти у оба ова велика правна система. Проф. Вотсон је у једној мери успео да обори Савињијеву терорију(историјско-правна школа) да је право у нераскидивој еволутивној вези са друштвом и да дух народа (Volksgeist) ствара позитивно право. Вотсон низом примера, почевши од градова Међуречја, преко античких цивилизација-Грчке и Рима, затим преко Византије, и на послетку преко модерних европских грађанских кодификација успева да аргументује своју терорију о правним трансплантима, која данас има бројне присталице. Током својих истраживања уочава да се кроз читаву историју на пољу права среће константно позајмљивање из напреднијих правних система. Чак и „преписивањем”, трансплантовањем из таквих модерних, високоразвијених правних система, трансплантација је могућа, као што професор Вотсон сликовито објашњава: *Успешан правни трансплант-попут транспланта људског органа-развијаће се у свом новом телу, и постаће део тога тела баш онако како би и правило или институција наставило да се развија у свом матичном систему.*⁷ Понекад се преписује право у целини, а некад само оно неопходно за функционисање државе.

*Право нам показује бројне парадоксе.*⁸ Вотсон је рекавши ово мислио да право једног народа може да се посматра као нешто њему својствено, што обележава идентитет народа, или ипак као правни транспланти, који су

⁶ Сима Аврамовић, Војислав Станимировић-Упоредна правна традиција, Номос, Београд, 2006. страна 22

⁷ Алан Вотсон-Правни транспланти, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000. страна 55

⁸ Ибид.стр.47

уобичајени још од најраније историје. То је случај са клинописним законцима Месопотамије, који у великој мери представљају својерсне правне транспланте. То је такође, случај и са Савиним Законоправилем. То је доказ да се трансплантација увелико користила и у Старом и Средњем веку, а не само као појава модерног доба.

Вотсон правне транспланте сврстава у 3 велике групе:

1. Прва је када народ пресељавањем на нову територију, где се налази цивилизација неупоредива са досељеном, доноси своје право
2. Друга је када народ пресељавањем на нову територију, где се налази цивилизација слична досељеној, доноси своје право
3. Трећа је када народ добровољно прихвати велики део система другог/више народа.

На самом крају књиге Правни трансплантаци-Приступ упоредном праву, Вотсон извлачи нека општа запажања о правним трансплантацима:

1. Трансплантација појединих правила или великог дела правног система, изузетно је уобичајена. То важи и за рано доба-што потврђује древни Блиски исток- и за данашње доба.
2. Трансплантација је у ствари најобилнији извор правног развитка.. Отуд би следило да се упоредно право и познавање иностраног и вандржавног права од суштинског значаја за правни напредак.
3. Право је у запањујућој мери укорењено у прошлости.
4. Трансплантација правних правила је у друштвеном погледу лака.
5. Добровољно усвајање или трансплантаци увек-увек кад је реч о значајном транспланту-укључује и промену права...
6. Ниједна област приватног права не може да се означи као област која је изузетно отпорна на промене које настају као последица иностраног утицаја.
7. Време рецепције прописа често се поклапа са временом када се одређена одредба подробно разматра, дакле, са временом када може да се изврши реформа права или његово усавршавање.
8. Усвајање права је и могућно и још увек се лако остварује када је друштво које га усваја на нижем материјалном и културном ступњу развоја...
9. Инострано право може да има утицаја чак и када је погрешно схваћено...
10. Сви досадашњи закључци показују значај ауторитета за транспланте и за право уопште
11. Нација која је домишљата у погледу права углавном не зависи од прихватања трансплантата...
12. И право као и технологија представља резултат људског искуства.
13. Народи се развијају крећући се својим сопственим правцима, и ако у једној области испоље изразит културни напредак и домишљатост, то не значи да ће сличан напредак и домишљатост да остваре и у другим областима.⁹

⁹ Алан Вотсон-Правни трансплантаци, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000. више о томе стране 143-151

Анализирајући ових 13 Вотсонових принципа долазимо до неминовног закључка да и само Законоправило Светога Саве представља један правни трансплант, прилагођен приликама средњовековне Србије, о чему ћемо се детаљније упознати у следећем поглављу.

ПРАВНИ ТРАНСПЛАНТИ У ЗАКОНОПРАВИЛУ СВЕТОГ САВЕ

Византија је деценијама, па и вековима вршила снажан и разноврстан утицај на Србију. Пuteви којима је тај утицај продирао били су многобројни и различити. Под непосредним и најснажнијим упливом налазила се српска црква... Верско учење, богослужење и коришћење црквених књига било је исто и у Србији и у Византији, а разлике су сведене углавном на разлике у језику-грчком и српском...Још дубље трагове оставила је рецепција византијског права, на првом месту увођењем Крмчије или Номоканона Светога Саве, а у извесној мери и типика појединих манастира у Србији.¹⁰

Законоправило представља комбинацију одабраних византијских правних извора. Неопходно је рећи да у Законоправило осим византијских избора, улазе и бројни институти српског обичајног права, о чему ће више бити речи у поглављу о правним нетрансплантима. Обухвата 64 главе неједнаке дужине. Први том преведеног Законоправила појавио се 2005.године у редакцији Миодрага М. Петровића. Он обухвата првих 47 глава Савиног Законоправила, што ће рећи део који се превасходно односи на канонско право. Преосталих 17 глава односе се на световно, грађанско право и још увек нису преведене на српски језик. Упоређујући канонске и световне норме долази се до закључка да се једино изношењем најважнијих глава може говорити о подробној анализи и успешној упоредно-правној студији.

Законоправило Светога Саве, по угледу на пандектисте(што је и уобичајено у нашем праву) требало је поделити на грађанско и кривично право, а у интересу боље прегледности и систематике.

Канонски извори(правни трансплант) Законоправила су: Синопис Стефана Ефеског(VI век), Фотијев номоканон (IX век), Антемије Аристин (XII век), Теодор Валсамон(XII), Коментари Јована Зонаре (XII век), Посланице-правила Светих апостола (Петра и Павла 60-80 године н.е.), Мојсијев закон-Тора(око 1200.година п.н.е) и бројне синтагме мањег значаја за нашу анализу.

Световни извори норми су: Прохирон-градски закон (око 879.н.е.), Новеле Алексија Комнина (XI и XII век), Новеле цара Јустинијана (VI век), Закон цара Јустинијана (по неким ауторима у Законоправило Светога Саве улази и Еклога, али се она не налази у најстаријем препису који је сачуван-Иловичком, већ у руским преписима који су за сада нашој јавности још увек недоступни).

Сада ћемо приступити краткој анализи канонских и световних извора:

¹⁰ Милош Благојевић-Србија у доба Немањића, "Вајат", Београд, 1989.страница 139

- Синописис канона Стефана Ефеског-синопсис представља скраћени текст канона. Синописиси си били практични. У време кад се писало руком, преписи су били скупи, али су због уштеде и практичности брзо ушли у употребу. Стефан Ефески је саставио први такав зборник. *У њега су хронолошким редом унети канони Светих апостола, канони прва 3 васељенска сабора и канони 5 помесних сабора.*¹¹ Касније су на овај синописис додати и канони осталих сабора и светих отаца, у скраћеном виду. На овај синописис Алексије Аристин је у XII веку написао тумачења, која су ушла у Законоправило, а одатле и у штампану Крмчију.
- Јован Зонара је најстарији од 3 велика канониста XII века (са Аристином и Валсамоном). Његов велики коментар апостолских канона, синода и црквених отаца представља један од најзначајних радова византијске канонистике.
- Мојсијев закон-Десет заповести и остала правила и учења која су дата на Синајској гори постала су позната као Мојсијев закон. У Библији, нарочито у Новом завету, ови појмови се помињу када се мисли на првих 5 књига(петокњижје) Светог писма, а често и на цео Стари завет. Осим 10 заповести, Мојсијев закон садржи и прописе о свештеницима, жртвама, слављењу Бога и празницима. Мојсијеви закони чине 48 главу Законоправила.
- Фотијев номоканон-потиче из IX века и приписује се чувеном цариградском патријарху Фотију. *Фотијев номоканон је за основу имао стари Номоканон у 14 наслова пореклом још из VII века, који је садржао правила усвојена на прва четири васељенска сабора, правила светих апостола и друге изворе.*¹²
- Дела Светих апостола - написао их је свети апостол и јеванђелист Лука. У њима се говори о животу апостола и јудео-хришћанске цркве.
- Аристиново дело је у XIII веку послужило Сави, првом српском архиепископу као основ за састављање канонског дела Законоправила, тј. од 1 до 43 главе, колико је отприлике и преведено.
- Прохирон-најпознатији и најзначајнији световни извор Законоправила Светога Саве(само 2 главе Прохирона, од укупно 40 односе се непосредно на црквено право-то су глава 24, о тестаментима епископа и калуђера, и глава 28-о избору епископа). Донесен је око 879.године за време владавине Василија I Македонског. Овај зборник представљао је замену за Еклогу Лава III Исавријског. Посвећен је превасходно грађанском праву. *Због једноставности и јасноће овај зборник је преживео многе промене и остао у примени још пет векова-све до пропасти Византије-снажно утичући и на права околних словенских народа.*¹³ Прохирон сачињава 55 главу Савиног Законоправила.
- Изводи из Јустинијанових новела у 87 глава-Collectio octoginta septem capitulorum. Зборник је саставио цариградски патријарх Јован Схоластик.

¹¹ Димшо Перић-Црквено право, Правни факултет Универзитета у Београду-Центар за публикације и ДОСИЈЕ, Београд 1997. стр.58

¹² Сима Аврамовић, Војислав Станимировић-Упоредна правна традиција, Номос, Београд, 2006. страна 155

¹³ Ибид.стр. 159

Чине га 12 новела Јустинијанових. У Законоправилу Светог Саве чини 45 главу.

- Зборник у 3 дела - *Collectio tripartita*. Први део овог зборника унет је у 47 главу.
- Зборник у 25 глава. Аутор овог зборника је непознат. Он је унет Законоправило. Сава се у бројним главама позива на њега.
- Новеле цара Алексија Комнина-24 новела о веридби Алексија Комнина, 44 и 46-заповест Алексија Комнина

Социјална права у Законоправилу¹⁴

Велики део Законоправила Свети Сава посветио је учењу о социјалним правима и социјалној правди. Црква игра најважнију улогу у заштити социјално обесправљених и угрожених. На основу прописа о њима сазнајемо шта се све у то време могло сматрати социјалним случајем и какве су мере могле бити учињене ради њихове заштите. Осим што брине о сиромашнима и болеснима Законоправило штити и особе са телесним манама, утврђује обавезе родитеља и деце, уређује статус удовица, откупљивање заробљеника, заштита робова од господара... За све ове одредбе можемо рећи да спадају у људска права, у данашњем смислу речи.

Управо код ових социјалних одредаба налазимо и најзначајнију разлику између византијског и средњовековног српског права. Сава византијском учењу о робовласничком систему супротставља учење о социјалној правди и људским правима, много векове пре доношења првих декларација о људским правима.

Сава на самом почетку свога дела говори о седам васељенских сабора, о хришћанству и Исусу Христу, као нашем спаситељу. На овим саборима друга нехришћанска учења проглашена су за јерес и забрањена (први сабор у Nikeји 313.године). Из сабора сазнајемо које су световне и духовне личности учествовале на њима. Ставивши 7 васељенских сабора на сам почетак књиге довољно говори о томе колико је Сава био свестан да се тек сарадњом цркве и државе може нешто учинити. То представља доктрину симфоније, по којој држава и црква морају да функционишу складно, помажући једна другој. Тај став је у IX веку изнео византијски патријарх Фотије. Ова доктрина симфоније први пут је Србима постала позната преко Законоправила Светога Саве, а не како већина мисли преко Душановог Законика.

Сава даље у своје дело уноси тумачење молитве „Оче наш“ преузето од Јована Златоустог, где каже-*Никако да не бринемо само о себи него увек и о ближњем, и да нико ни у чему не буде бољи од другог: ни богаташ од сиромаша, ни господар од слуге, ни кнез од подвлашћеног, ни цар од војника, ни мудар од неугог...*¹⁵

О заштити сиромашних говори се у глави 48. Ова глава у потпуности је преузета из III и V књиге Мојсијеве. Интересантно је да и Прохирон у 22 глави

¹⁴ Више о социјалним правима-Миодраг Петровић-Крмчија Светога Саве о заштити обесправљених и социјално угрожених, Народна библиотека Србије, Београд, 1983.

¹⁵ Миодраг М. Петровић, Љубица Штављанин-Законоправило Светога Саве, први том, историјски институт, Београд, 2005. стр.41

27. гране такође говори о сиромаштву, и о условима под којима ће се један човек сматрати сиромашним: „Сиромашни не могу да сведоче, а сиромашан је онај који нема 50 златника имовине”. У истој глави (48) Законоправило каже да црква може да има одговарајући посед, и да може да наслеђује. Ту налазимо сличност са 120 Јустинијановом новелом. Ту је Сава пробао да омогућивши да црква наслеђује, спречи касније владаре да конфискују неке поседе црквених људи који би иначе припали њима у случају тежих прекршаја свештеника. Старе, немоћне и особе са телесним манама уживају посебну заштиту, као у трећој књизи Мојсијевој: *Пред лицем седога устани и поштуј лице старца...* Ова одредба преживела је и до данашњих дана, али се све више занемарује, и у пракси се старим људима не указује довољно поштовање. За оне који се ругају људима са телесним манама и немоћним предвиђена је сурова казна, о којој Прохирон каже: *Ко има сродника или глува или нема, или безумна, или суманута, а ако се не стара и не управља њиховом имовином неће моћи ни да их наследи.*

О узајамним односима родитеља и деце - и ту се Сава ослања на Мојсијево законодавство и Прохирон. Деца су обавезна да се према родитељима опходе са поштовањем. Постојање бројних одредаба о односима родитеља и деце указује на то да је законодавац породицу сматрао једном од важнијих институција српског права, која је једина у стању да социјализије децу, да на њих пренесе основне друштвене вредности и норме. То је могла једино породица, пошто школе још увек нису постојале. Ту је Сава одступио од суровог Мојсијевог законодавства где пише да ко злоставља оца и мајку мора да се казни смрћу! Ту се окренуо Прохирону, где је казна ублажена, сведена на лишавање наследства. Жена која остави дете у пустињи, или у каквој средини непогодној за преживљавање казниће се смрћу уколико је имала могућност да га спасе, а уколико није биће јој опроштено.

Положај жена-уколико би жена оставила свога мужа без оправданих разлога, гнушајући се брака, биће проклета! Као једини разлог за поништај брака по канонском учењу важила је само прељуба (рана Византија). Касније, у IX веку Лав Мудри додаје још један случај-ако жена не оздрави и не устане из постеле 3 године. За прељубу жене није довољна сумња да би се брак развео, већ се траже докази. Као у Византији жена је имала предбрачни дар-хипоболон, који јој се одузима уколико се докаже њена превара. Ако муж не докаже прељубу, она слободно може да се разведе од мужа, узме предбрачни дар и свој мираз.. У случају прељубе мужа законодавац је нешто блажи јер оставља жени могућност да се не разведе ако њен муж, прељубник, после једне или две опомене прекине да живи са другом.

О заробљеницима, изгнаницима и заточеницима говори нам глава 47 преузета из Јустинијанових новела. Наследници заробљеника законом су обавезни да наслеђену имовину искористе за њихово ослобађање. 33. грана Прохирона каже да уколико то не ураде и њихов отац умре у заробљеништву сва се имовина пописује и предаје цркви или родном месту покојника. Ко откупи женског заробљеника и живи са њом и добије дете, оно ће бити законито. Постоји посебан део који говори о затвореницима и посебним даном за њихово помиловање-амнестију. То је Пасха, празник који се помиње још у Старом Завету, а касније и у Corpus Iuris Civilis-у, тог дана се и преступници не могу затварати.

Канонско право у законоправилу

Канонски део Законоправила Светога Саве можемо поделити на 3 дела: Први део чини излагање о 7 светих васељенских сабора, други део чине помесни сабори, а трећи део су Правила Светих Отаца.

- Васељенски сабори-повод за сазивање оваквих сабора у свих 7 случајева била је јерес, која је претила да угрози јединство цркве, и која је на овим саборима строго санкционисана. На овим саборима доношене су 3 врсте одлука: Канони-који су административни, они одређују границе епархија, појединих парохија, гарантују аутокефалност и аутономију. Канони су строго везани за уређење цркве, нарочито њену унутрашњу организацију. Канони васељенских сабора су обавезни су за све цркве у пентакријском систему (5 патријаршија - Рим, Константинопољ, Александрија, Антиохија, Јерусалим). Догмате-оне су апстрактније од канона, тичу се вере, излажу истину о цркви, о јереси, о светим тајнама... Ороси-то су заједничка саопштења која су опште обавезна за све православне цркве. На крају је битно истаћи да васељенске саборе не сазивају црквени духовници, већ световни поглавари-цареви.
- Помесни сабори-на њима су се доносили канони везани за подробније регулисање онога што је у канонима васељенских сабора остало недоречено. Овде се канони баве условима за ступање у клир, препрекама за ступање свештеника у брак... Постоје покајни канони који говоре о епитимијама, као што су рашчињење од клира (за свештенике) или одлучење од цркве (за лаике). Након седмог васељенског сабора правила помесних сабора постала су обавезна за све хришћане.
- Правила Светих Отаца-трећи и најобимнији извор канонског права, врло значајан, свети оци се често називају великим васељенским учитељима цркве. Од значајнијих глава поменуо бих 29, 30, 32, 39, које ћу и нешто детаљније анализирати.

-Глава 29. *Правила светог Григорија, чудотворца новокесаријског, о онима који се нађу под варварима*-ова глава Законоправила за нас је важна из 2 разлога. Први је тај што се Србија, као земља на тремеђи Балкана, често налазила под другим народима, варварима, који су или упадали на пограничне границе њене територије и пљачкали, или пак владали појединим подручја српске земље одређен временски период. Битно је напоменути да Сава овде говори о народима који су нехришћани, значи ту могу бити и многобошци (Римљани) или јеретици. Познато је да је и сам Стефан Немања на самом почетку своје владавине очистио Србију од јеретика-богумила, неке протеравши, а друге спаливши на ломачи. Овакви поступци корене вуку из Византије, земље која је у региону доминирала по суровим казнама. Поједини аутори сматрају да су такве сурове казне преузели од Словена, са којима су били суседи, док други пак сматрају да је Византија под утицајем неког другог правног система-шеријатског, увела овако строге казне. У јеку борбе за самосталност српске државе и аутокефалност српске цркве није смело и није могло бити речи о припадницима неке друге вере, нехришћанске, управо из разлога што се држава са црквом требала ујединити под теоријом симфоније, а не разјединити како су то сматрали остали неверници. Зато не би требало да чуде поступци Стефана Немања, већ би на њих требало гледати као на један покушај задобијања световне и духовне самосталности. Жене које

су варвари силовали, али које су и пре њих водиле блудни живот немају право на опрост, и искључују се из цркве. Али, уколико су раније водиле чист и смеран живот, биће им опроштено. У случају оних који силом држе одбегле затворенике казне су црквене епитимије, проклетства вечног изгнанства из цркве под претњом спаљивања.

-Глава 30. *Атанасија Великог (посланица) Амону монаху, о онима који се саблажњавају ноћу и девета празнична посланица о озакоњеним књигама*

-Глава 32. *Светог Григорија Богослова, из беседе о истим (озакоњеним) књигама*

Ове две главе Законоправила представљају значајне канонске књиге које улазе у Свето писмо. Овде најбоље можемо видети значење појма трансплант са наменом. Ове две главе тактички су убачене од стране Светог Саве ради сузбијања богумилства! На овај начин Сава је покушао и да обичне људе, световне, упозори на богумилско учење о богу таме и богу светлости који они приповедају. Желео је да обавештавајући о њиховом учењу, развије свест код народа о опасности и негативном утицају која ова јерес доноси. Оно што је Немања чинио материјалним радњама-прогонством, Сава је чинио духовно. Управо због тога богумилство никада није заживело у Србији.

-Глава 39. *Из посланице Цариградског сабора Мартирију, епископу антиохијском (461-465), о томе како примати јеретике који приступају Саборној цркви. У веома блиској вези са овом главом је и глава 63-Спис Тимотеја, презвитера Велике цркве цариградске, Јовану презвитеру и ризничару Свете Богородице која је у Халкопратији, о разликовању оних који приступају благочасној нашој вери(тј. Јеретика, од којих једне треба поново крстити, друге само миропомазати, а од трећих тражити проклињање своје јереси).* Занимљиво је напоменути да и други део Законоправила, који се односи на грађанско право, (од 47. до 64. главе) обухвата неколико глава које се тичу јереси, што баца ново светло на значај овог проблема не само за СПЦ, већ и за читаву Византију, читав православни свет. Укупно јеретичких учења има 71! Навешћу само неке од познатијих: варварство, јудејство, Платонци, Питагоријевци, Стојици, Еликурејци (сва филозофска учења која су се косила са основним начелима православља у овом периоду проглашава су за јерес), Фарисеји, Иродијани, Гностици, Апостолици, Ангеловци, Манихеји, Аријани, Монофизити... Прва група јеретика (Аријани, Македонијани, Наватијани) примиће се уколико прокуне своју веру и сваку другу јерес која не мисли као Саборна црква. Следе обреди миропомазања, а потом молитва. Другу групу јеретика који се примају у хришћанство чине Евномијани, који се првог дана покрштавају, другог оглашавају а трећег се заклињу.

Грађанско право у Законоправилу

Грађанско право у Законоправилу Светог Саве смештено је од 47. до 64. главе, са неколико малих изузетака, о којима сам већ говорио у претходном поглављу. Мора се истаћи и то да овај део Законоправила још увек није преведен на српски језик, те се стога анализом византијских извора и анализом Мојсијевог законодавства открива утицај ових кодификација на прилике у

средњовековној Србији. Битне главе-чланови за ову анализу јесу: глава 47-48, глава 55.

-Глава 47. Из разних наслова, то јест, из грана нових заповести цара Јустинијана. (Новела цара Јустинијана и црквени канони из Номоканона у 14 грана)

-Глава 48. Избор из закона Богом датог Мојсију¹⁶

1. О суду и о правди
2. О десет заповести које су на каменој таблици писане
3. О хули
4. О поштовању седих старца
5. О томе да се не осуђују родитељи место деце ни деца место родитеља
6. О онима који вређају оца и мајку
7. О томе да се не лишава плата сиромаш и сваки најамник
8. О томе да се не учини зло удовици и сиротој
9. О правичним мерилима и мерама
10. О наследницима
11. О давању на зајам и о каматама
12. О остави
13. О онима који узимају животиње на чување
14. О онима који траже (позајмљују) од суседа марву, која се састре и угине
15. О крадљивцима
16. О онима који краду слободне људе
17. О томе да се слободан човек не задржава на раду као роб
18. О онима чија стока попаса њиву или виноград
19. О онима који отворе јаму, а не покрију је
20. О изазивачима пожара
21. О јунцима који рогом прободу човека или вола
22. О наложници
23. О онима који терају и клеветају своју жену
24. О жени која у тучи хвата мушкарца за мошнице
25. О онима који обешчашћују девојку
26. О прељубницима
27. О жени која побаци дете од удара оних који се туку
28. О свештеничкој кћери која чини блуд
29. О жени која чини блуд са животињом
30. О крвомешатељу са својом мајком
31. О онима који чине грех са маћехом
32. О онима који чине блуд са својом кћерком или са унуком
33. О онима који чине грех са својом сестром
34. О онима који чине грех са тетком
35. О онима који чине грех са снахом
36. О онима који узимају жену брата свога
37. О онима који узимају кћерку своје жене
38. О онима који чине грех са кћерком своје маћехе

¹⁶ Миодрог М. Петровић-Законоправило или Номоканон Светога Саве, Дечје Новине, Горњи Милановац, 1991. стране 249б до 255а

39. О онима који узимају две сестре
40. О онима који чине грех са стрином
41. О осталом сродству
42. О онима који чине блуд са животињама
43. О онима који чине блуд са мушким полом
44. О онима који ударцима убијају свога роба
45. О онима који у тучи ударе ближњег
46. О хотимичном и нехотимичном убиству
47. О убиству човека и животиње
48. О сведоцима
49. О сведоцима и лажним сведоцима
50. О врачарама и гатарара „у пупак“ (у испупчену посуду) и о чаробњацима

-Глава 55. Градски закон у четрдесет грана-Прохирон

Грана I	О слапању веридбе
Грана II	О веридбеном залогу
Грана III	О веридбеним даровима
Грана IV	О условима за склапање брака
Грана V	О ваљаности брака
Грана VI	О предбрачном дару
Грана VII	О забрањеним даровима
Грана VIII	О регулисању мираза
Грана IX	О потраживању мираза и његових терета
Грана X	О даровима између мужа и жене
Грана XI	О разводу брака и његовим узроцима
Грана XII	О поклонима
Грана XIII	О поништају поклоне
Грана XIV	О продаји и куповини
Грана XV	О насажденији (емфитевза=дугорочан, отуђив и наследни закуп земље за обрађивање)
Грана XVI	О дугу и залогу
Грана XVII	О изнајмљивању
Грана XVIII	О остави
Грана XIX	О склапању ортаклука
Грана XX	О раскиду ортаклука и најма
Грана XXI	О завештању пунолетних
Грана XXII	О завештању оних који су под влашћу својих родитеља
Грана XXIII	О завештању ослобођених
Грана XXIV	О завештању епископа и монаха
Грана XXV	О обарању завештања
Грана XXVI	О ослобађању потчињених
Грана XXVII	О сведоцима
Грана XXVIII	О рукоположењу епископа и презвитера
Грана XXIX	О кодицилу, то јест, о допуни завештања
Грана XXX	О наследницима
Грана XXXI	О накнади
Грана XXXII	О деоби
Грана XXXIII	О лишенима наследства
Грана XXXIV	О слободама

Грана XXXV	О поклонима који се дају завештањем (легати), или за живота или по смрти
Грана XXXVI	О старатељима
Грана XXXVII	О томе, када треба зајмодавци да туже наследнике умрлих
Грана XXXVIII	О изградњи нових кућа, о обнови старих и о другим стварима
Грана XXXIX	О казнама
Грана XL	О подели плена

Брачно и породично право

Брачно и породично право у Законоправилу Светог Саве регулисано је у највећој мери главом 47. и главом 55. у нешто мањој мери. Као и у Византији, и у Србији се ово право доста разликује од првобитног узора-римског права. Брак се закључивао црквеним правилима, кроз црквени обред, коме је претходила веридба. Равод брака је могућ, као и у Византији и то у два облика: са кривицом и без кривице супружника.

Разлози због којих муж може оправдано отпустити, отерати жену од куће, а мираз сачувати како би га дао деци рођеној са њом у браку јесу:

- Ако жена зна за неке људе који кују заверу против царства и против цара, а своме мужу не открије.
- Ако за прељубу неко говори против ње и покаже се да је истина.
- Ако на било који начин жена ради мужу о глави, или знајући да други раде то не обавести га.
- Ако са странцима пије у крчми или негде другде.
- Ако се умива у купатилу са онима са којим не жели њен муж.
- Ако без мужевљевог дипуштења изван своје куће преноћи, а да то нису њени родитељи.
- Ако је сам, без наведених разлога одбаци

Разлози због којих жена може напустити мужа и задржати брачни поклон и мираз, или га дати својој деци јесу:

- Уколико муж нешто лоше против царства договара, или знајући друге који се договарају не обавести цара.
- Уколико не каже жени да јој други о глави раде и уколико не предузме ништа да је заштити.
- Уколико настоји њену целомудреност да усмери на прељубу.
- Уколико је муж који ју је оклеветао за превару, то не докаже-у том случају жена добија не само предбрачни дар, већ и другу трећину мужевљевог имања.

Ако жена и поред наведених разлога прељубу учини, изгубиће мираз, а уз то биће предата у манастир да у њему пребива све дане живота свога. Њено имање ће се разделити на следећи начин: Деца ће узети 1/8, а манастир 1/4. Уколико деце нема 1/4 узеће родитељи њени, а манастир 1/8.

Најспецифичнији начин кажњавања налазимо у случају уколико жена учини прељубу са робом-тада би казна била батињање, шишање и одсецање носа, протеривање из града, и остајала би без имовине! Одсецање носа је била првобитна казна за прељубу жене, још од Старог века, тачније од Египта. Роб

који је спавао са господарицом, убијан је мачем, византијским начином извршења егзекуције.

119. новела говори о случајевима у којима се брак разводи без штете по супружнике:

- Ако муж 3 године не може да буде са женом.
- Ако се постриже-замонаши један од супружника
- Ако муж буде заробљен 5 година и о њему нема никаквих вести, а сумња се да више није жив.

Законоправило Светога Саве не познаје опроштај прељубе, како од стране мужа тако и од стране жене. Изричито се каже да мушкарац који зна да му је жена прељубница, а неће је отерати мора бити кажњен!

Једна од најзначајних и најинтересантијих брачних сметња из овог периода је уколико су особе различитог пола на крштењу имале истог кума, не могу ступити у брак, јер су духовни брат и сестра, а кум је духовни отац. Ова забрана и дан данас је на снази.

Може се закључити да Законоправило Светог Саве обзиром на време и околности његовог доношења, брак и породицу, икључујући и цркву, сматра основним темељима друштва.

Наследно право

Наследно право регулисао је Градски закон-Прохирон у гранама XXI-XXV, XXIX-XXX, XXXIII, XXXV и XXXVII. Примићемо да је утицај византијских зборника на наследно право у Србији био неминован и велик. Наравно, постоје институти из наследног права, који су се развијали под утицајем обичајног права, о којима ће више речи бити у поглављу о правним нетрансплантима.

Наслеђивање је могло бити или на основу тестаментa (тестаментарно) или на основу закона (интестатско). У средњовековној Србији налазимо мали број одредаба о наслеђивању, те стога Законоправило Светог Саве представља један значајан изузетак. До скора је постојало веровање да су до Душановог законика наследници баштине могла бити само деца, а ако њих нема онда наслеђује владалац. Противно овоме, Законоправило каже да под одређеним околностима и црква може наследити!

Мушкарац и жена су изједначени у наслеђивању. Црква је могла наследити само у случају завештања.

Облигационо право

Облигационо право није било развијено у средњовековној српској држави, с обзиром на натурални карактер феудалне привреде, где производња није била намењена тржишту, већ задовољењу сопствених потреба. Ни само Законоправило не показује интересовање за ову врсту грађанског права, већ само у знацима сазнајемо о постојању уговора о поклону (уколико би владар дао одређени посед манастиру), и уговору о размени, која је била мало више заступљена.

Међутим, имајући у виду да византијски зборници уграђени у Законоправило представљају делове Јустинијанове кодификације, долази се до закључка да су у правни систем средњовековне Србије приспели и неки класични грађанскоправни институти римског права. (купопродаја, зајам, ортаклук...)

Стварно право

Стварно право у средњовековној Србији било је неразвијено. Својина је припадала владоцу, који је могао одређене територије доделити манастирима и црквама. О стварноправним институтима-својини, службеностима, закупу има мало речи у овом периоду, па их стога треба само поменути. Ови институти прави обим добијају тек Душановим законодавством.

Кривично право

Кривично право је област коме Свети Сава у Законоправилу посвећује највише места. Као и данас, постојала су бројна кривична дела, али и казне, које до тада нису биле регулисане никаквим законима. Законоправило је прво, а потом и Душанов законик посветио нарочиту пажњу овој области права. Утицај Византије је велики, али се и обичајном праву нашло места у случајевима када су византијски начини кажњавања били сувише строги и неправедни. Тим "нетрансплантима" биће посвећена пажња у посебној глави о правним нетрансплантима.

Начини извршења смртне казне, махом су преузети из Византије. То су били одсецање главе мачем, спаљивање, вешање... Из Византије су такође преузете и телесне казне, врло разноврсне: шибање, одсецање ушију, ослепљивање, смуђење косе и браде. Ови ће се начини кажњавања сачувати и до Душановог доба, али и касније, понеки чак до Првог српског устанка 1804. У Србији се у великој мери (до Душановог законика) примењивала и композиција, материјална надокнада штете.

Најчешћа духовна казна била је прогонство из цркве и недопуштање одређеним лицима да неко време долазе на службу.

Законоправило детаљно уређује кривично дело крађе: Казна за оног који би у току ноћи нешто украо из цркве била би смртна, а извршавала би се тако што је бацан зверима у јаму. Ко би дању крао из цркве и био ухваћен, слао се на вечно заточење, на копање златне руде. Лопови који би крали из „великих цркава" нису могли бити послати на заточење, већ би казна била извршена одмах, одсецањем главе мачем. Они који су осуђени због враџбина и магија, нису имали право жалбе другом суду, већ би свако ко би их пронашао, могао убити на лицу места. Ово представља чист правни трансплант из Мојсијевог закона где пише: „Пророк и сањач који натера друге људе да се одметну од праве вере биће погубљен. Уколико то буде неко близак, као брат, сестра, жена или неко други дозвољена је самопомоћ-каменовање. Уколико се цео град бави врачањем и магијама, да се спали и сви људи и стока мачем побију."

Ево шта Мојсијев закон каже о тучи: Ако се људи туку, па уколико један од њих удари трудну жену тако да она изгуби дете, али не умре, казна ће бити новчана, а уколико изгуби дете и умре, казниће се по принципу талиона-Око за

око, зуб за зуб. Постоји велика вероватноћа да се ова одредба и у Србији примењивала.

О робовима-Ово је регулисано Законом о ропству, убиству и телесним повредама (Мојсијеви закони). Роб-Јеврејин може да служи највише шест година, а седме мора бити пуштен, без откупа! Ова одредба се у Србији није примењавала доследно, јер робови су се најчешће продавани и по неколико пута између различитих господара. Ако је човек пао у ропство заједно са женом, обоје ће бити слободни након 6 година. О убиству овај закон каже: ко удари човека, те умре да се погуби. Ко удари мајку и оца свога да се погуби.

О одговорности за штету која начини животиња-Ако во убоде човека или жену, те они умру, во да се каменује, а господар вола да се ослободи. Али, ако је господар вола знао да је његов во бодач и није га чувао како треба, одговараће по принципу објективне одговорности-биће каменован заједно са волом. У случају да роб погине, власник ни у једном случају неће одговарати. Ту срећемо правну неједнакост, која је и у Србији била заступљена.

О ПРАВНИМ НЕТРАНСПЛАНТИМ У ЗАКОНОПРАВИЛУ И УТИЦАЈ ОБИЧАЈНОГ ПРАВА

Нетрансплантима у Законоправилу Светог Саве треба назвати одредбе, установе старог српског права, које је одолело утицајима моћне византијске државе. Нетранспланти у Законоправилу најчешће се односе на канонско, наследно и кривично право, те се стога њиховом изучавању у највећој мери мора посветити пажња. *Следи закључак да је савришено могуће да се моћан правни систем развије захваљујући природној надарености, без помоћи трансплантата и да то, што је још невероватније, може да се деси чак и у таквом друштву какво је оно које углавном усваја много тога од друге цивилизације... Земља чији су закони углавном настали извођењем из туђег права, може каткад и сама да покаже велику оригиналност,¹⁷ што је и случај са средњовековном Србијом Растковог времена.*

Захваљујући генијалности Светога Саве, који је идући много испред свог времена, сагледао потребу за кодификацијом црквеног права, први уређујући ову област права, изузев неколико одредаба које се односе на јерес, а о којима је напред већ било речи. Лично је учествовао у раду манастира као игуман манастира Студенице, тако да је стварајући црквене норме исте примењивао, тумачио и унапређивао. Такође је у свом богатом стваралачком раду критички надгледао и примену конкретних решења предвиђених у Законоправилу, те је стварајући оригинална решења, прилагођена приликама у српској цркви и држави, мењао византијске каноне стварајући јединствен и непревазиђен правни систем којима се и данас поносимо.

Канонски извори су оригинални, Свети Сава им даје ореол божанског порекла, те у том случају не може се говорити о правним трансплантима, већ се једино можемо подвести под институт обичајног права.

¹⁷ Алан Вотсон-Правни транспланти, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000. страна 118-119

У главама 2, 3 и 4 Свети Сава комбинује различита правила светих апостола, стварајући компилације које се у другим правним изворима не могу срести у овом облику.

У глави 48 су норме о најамницима и дужницима, где се каже да плату мора да прима сиромас и сваки најамник који ради. Ко сам себе прода због дугова не стиче статус роба, већ ради као најамник максимално годину дана! Овде видимо огромну разлику и велику хуманост, у односу на раније римско и византијско право, где би лице које падне у ропство због дуга било препуштено на милост и немилост господару. У 55 глави Законоправила, односно у 34 грани Прохирона говори се о ропству као установи: *Робови или се рађају или постају; рађају од наших робова који живе са нама, а постају они који су из незнабожачког закона, то јест из заробљеништва...* У Законоправилу се поред речи роб, често среће и реч „*чељадин*“, која у средњовековној Србији има другачије значење него у Византији. Неизбежно се залази у историјско-социолошка и правна питања, јер се ради о поимању робовласништва у Византији и Србији.¹⁸ Новчана цена робова одређена је како у Прохирону, тако и у Законоправилу-ако је роб без заната и има преко 10 година вредеће 20 златника, ако је млађи 10 златника, ако има занат вредеће 30, а ако је писар или лекар вредеће преко 50 златника. Чељадин није роб од рођења, већ од момента кад се као ратни заробљеник претвори у роба и прода. Касније се ова реч поистовећује са отроком.

Кривично право у средњовековој Србији углавном је трпело утицај Византије, мада се у одређеним сегментима кривичног права, у погледу запрећене врсте и мере казне за поједина кривичма дела, може констатовати да су казне знатно ублажене.

Законоправило Светог Саве разликује 2 вида крађе:

1. откривена крађа-када лопов са украденим пленом буде ухваћен од било ког лица, истог тог дана пре него што сакрије украдено.
2. неоткривена крађа-уколико лопов сакрије украдено и без плена у рукама буде ухваћен.

У првом случају казна је четворостука вредност украдене ствари, а у другом случају двострука вредност.

За крађу из гробова и са гробова предвиђа се строга казна, која укључује имовинску и кривичну одговорност:

- имовинска-100 или 200 перпера, или колико суд одреди кривична-уколико би пљачкали гробове са оружјем и откопавали их, казна је одсецање главе мачем, а ако би гробове само откопавали и покојника не дирали биће послати на вађење златне руде.

За наследно право битни су степени родства, јер у Србији баштину могу наследити побочни сродници до трећег братучеда-сродници до осмог степена побочног родства. Следе степени родства, преузети из Законоправила са стране 399, који су аутентични:

¹⁸ Миодраг М.Петровић-О Законоправилу или Номоканону Светога Саве, Култура, Београд, 1990. страна 56

			Трећипрапрадед	Трећапрапрабаба					
		Стричеви највећи	Другипрапрадед	Другапрапрабаба	Тетка највећа				
		Стричеви већи	Прапрадед	Прапрабаба	Тетка већа				
		Стричеви велики	Прадед	Прабаба	Велика тетка по матери				
Његовог брата праунучад	Стричева деца	Стричеви	Дед	Баба	Тетка по матери	Теткина чеда	Теткина унучад	Теткина праунучад	Теткина прапраунучад
Праунуци	Брат очев	По оцу	Отац	Мати	Мајчина сестра	Сестрина Чеда	Сестрина унучад	Сестрина праунучад	Сестрина прапраунучад
Брак је		1°	Син	Кћи	2°	забрањен			
		3°	Унук	Унука	4°				
		5°	Праунук	Прауника	6°				
		7°	Прапраунук	Прапрауника	8°				
Брак је		Први Праунук	Прва Прауника	ДОЗВОЉЕН					
		Други Праунук	Друга Прауника						
		Трећи Праунук	Трећа Прауника						

О ЗНАЧАЈУ НОМОКАНОНА ЗА СРПСКИ НАРОД, И ЊЕГОВОЈ СУДБИНИ КРОЗ ВЕКОВЕ

Законоправило Светог Саве представља један целовити текст, са законском снагом, који је одолевао налетима времена све до Првог српског устанка, до када су и његове одредбе делимично или у целини биле примењиване. Након уздизања Србије из пепела, и успостављања делимичне самосталности, прота Матеја Ненадовић, доноси закон по угледу на једну од руских крмчија, односно по угледу на Савино Законоправило.

Тада је од доношења Законоправила прошло већ скоро шест векова, шест дугих векова Законоправило је стрпљиво чекало једног мудрог човека да га поново васпостави и поново му да снагу закона. Прота Матеја Ненадовић, први човек Правитељствујушћег Совјета, био је довољно mudar да увиди несразмеран значај овог Савиног дела и приближи га народу.

Упоређујући Законоправило Светог Саве са Законом прота Матеје Ненадовића, можемо извући закључак да већина одредаба из Мојсијевог законодавства, Прохирона и новела цара Јустинијана проналази своје место у Закону. Међутим, ово дело прављено је за потребе устаничке Србије, те је стога Матеја Ненадовић свесно узоставио бројне одредбе грађанског права, које су у Законоправило постојале.

Законоправило Светога Саве је од изузетне важности. За Српску православну цркву он је званични номоканонски зборник. Црква, као једини и најзначајнији институт очувања српства у време вековног ропства под Турцима, доследно применом, како у свом устројству, тако и у свом делању, путем примене одредаба Законоправила, исто је сачувала до данашњег дана, чувајући на тај начин и свој народ. Без овог законика незамисливо је и изучавање грађанског права. Посебна вредност овог споменика лежи у томе што обилује богатим српским средњовековним језиком и речима које су данас заборављене.

Упоређујући Законоправило са ранијим сличним кодификацијама црквених и световних правила овога типа, било да се ради о Византији или другим словенским земљама, може се рећи да по свом квалитету, садржини и актуелности чак и за данашње право, знатно по вредности премашује та правила.

Уколико погледамо на нашег суседа-Бугарску видећемо да је и она имала своје Законоправило, такође засновано на римско-византијском праву и то неколико векова пре Савиног Законоправила. Бугарско Законоправило било је резултат њеног признања зависности од цариградске патријаршије(870). Од тада је византијско право почело да врши велики утицај на све словенске земље. У овом периоду у Бугарској је преведен познати Номоканон цариградског патријарха Јована Сколастика, који убрзо постаје основ целокупног црквеног уређења. Нешто касније, упоредно са овим Номоканоном почињу да се примењују и Еклога и Прохирон, зборници световног права. Међутим, у Бугарској никада није створен целовити правни зборник, који је опстао као што је то био случај за Савиним Законоправилом. Поставља се неминовно питање-Зашто је у Србији Законоправило доживело толики успех а у суседној нам земљи толики неуспех, да су Бугари чак од нас касније преузели читаво Законоправило Светог Саве. Одговори су различити, пробаћемо да аргументујемо неке од њих.

У X веку, за време цара Петра(927-968) у Бугарској се јавља снажан богумилски покрет. Као социјалан покрет, били су против великих земљопоседника, нарочито против манастирских, против властеле која тражи разноврсне порезе од сељака, против ропства, уобичајеног у ондашњим државама, једном речју били су против целокупне поделе друштва, а самим тим и против постојећег правног поретка. Њихова учења косила су се са основним начелима пресађених византијских зборника, и са тадашњим бугарским правом. Већ у том периоду престаје стварање нових кодификација, и богумилски покрет изазива кризу у Бугарској, која се завршава падом царевине 968. Бугарска постаје византијаска област са грчком администрацијом. Уследиће два века потчињености, у којима се не јављају нови правни споменици. Утицај богумила био је тако јак, да народ више није могао да се врати старим законима, старом праву, већ је прибегао "пресађивању" нашег целовитог зборника световног и канонског права-Законоправилу. У Србији, можда управо плашећи се богумилског покрета, Немања је спровео опсежне мере да се богумилство у корену сасече, и тако је створено плодно тле за Саву и његову кодификацију.

Други једнако могућ одговор, лежи у томе што је Бугарска цео овај период била под снажном влашћу моћне византијске државе, која није дозвољавала развитак права, бојећи се да на тај начин не изгуби превласт коју је имала...

Увиђајући значај и величину Законоправила Светога Саве, овом зборнику се у правној науци, мора посветити у будућности пажња коју заслужује. То се нарочито односи на изучавање свих области права које оно обухвата, а посебно дела који се односи на грађанско право. Мало је народа који у својој историји и науци имају у историјском наслеђу тако свеобухватно и савршено средњовековно, кодификовано право, као што има српски народ у Законоправилу Светог Саве. Оно је доказ, како генијалности његовог аутора, тако и средњовековне моћи и уређености српске државе.

SUMMARY

The Zakonopravilo or The Nomocanon of Saint Sava is a special nomocanonic codex, compiled at the beginning of the 13th century for the state of Serbia and the Serbian Orthodox Church, officially founded in the year 1219.

As a code for church and civil regulations, this Zakonopravilo originated from the Greek nomocanon codices. The original text of The Zakonopravilo of Saint Sava is lost. The oldest transcript known under the name of The Ilovička Krmčija-The Ilovica Transcript dated from the year 1262. It is kept in the Archive of the Yugoslav Academy of Science and Arts in Zagreb.

In the epilogue of the Zakonopravilo it is emphasized that:., These God-inspired books called the Nomocanon have now appeared in the light of the Slavonic language, for they have lain heretofore obscured by the cloud of the Hellenic wisdom. And, thanks to the goodness of God, they shine clearly, scattering the darkness of ignorance, illuminating everybody with the light of reason and delivering us from sin. Therefore, every teacher, that is, every bishop or presbyter or anyone with a teaching rank, if he does not know these books well-he does not know himself, but penetrating into the depths of these divinely inspired books he will see what he is like, and what he should be like, as in a mirror, and he will recognize others and teach them...¹⁹

The Zakonopravilo of Saint Sava is about 130 years older than Dushan's Code. The Serbian Orthodox Church has regarded it as a legal codex up to the present day.

¹⁹ Miodrag M. Petrović-Zakonopravilo or The Nomocanon of Saint Sava, Dečje novine, Gornji Milanovac, 1991. page 398b

БИБЛИОГРАФИЈА

Извори:

Миодраг М. Петровић-Законоправило или Номоканон Светога Саве, Дечје Новине, Горњи Милановац, 1991.

Миодраг М. Петровић, Љубица Штавланин-Законоправило Светога Саве, први том, историјаски институт, Београд, 2005.

Свети Сава: Сабрани списи, Едиција „Стара српска књижевност у 24 књиге“, књига друга, Просвета и Српска књижевна задруга, Београд, 1986.

Библија или Свето писмо Старога и Новога Завјета, Библијско друштво, Београд

Лексикон српског средњег века, Knowledge, Београд, 1999.

Литература:

Алан Вотсон-Правни транспланти, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2000.

Сима Аврамовић, Војислав Станимировић-Упоредна правна традиција, Номос, Београд, 2006.

Миодраг М.Петровић-О Законоправилу или Номоканону Светога Саве, Култура, Београд, 1990.

Димитрије Калезић-Свети Сава, Зорели, Београд, 1996.

Владимир Ђоровић-Илустрована историја Срба, књига 2, Народна књига, Београд, 2005.

Љубомирка Кркљуш-Правна историја српског народа, Правни факултет Универзитета у Београду и Службени гласник, 2006.

Димитрије Богдановић-Крмчија Светог Саве, Сава Немањић – Св. Сава, Историја и предање, Научни скуп, децембра 1976, САНУ, Београд, 1979.

Жељко Фајфрић-Света лоза Стефана Немање, "Графосрем" и Српска православна заједница, Шид, 1998.

Константин Јиричек-Историја Срба, књига I, Слово Љубве, Београд, 1984.

Милош Благојевић-Србија у доба Немањића, "Вајат", Београд, 1989.

- Димшо Перић-Црквено право, Правни факултет Универзитета у Београду-Центар за публикације и ДОСИЈЕ, Београд 1997.
- Миодраг Петровић-Крмчија Светога Саве о заштити обесправљених и социјално угрожених, Народна библиотека Србије, Београд, 1983.
- Сергије Троицки - Црквено-политичка идеологија Светосавске крмчије, глас Српске академије наука, Београд, 1953.
- Александар В. Соловјев-Одбрани споменици српског права, Београд, 1926.
- Александар В. Соловјев-Значај византијског права на Балкану, Годишњица Николе Чупића, књига XXXVII, Београд, 1928.
- Александар Соловјев-Класици југословенског права "Историја словенских права, Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка", Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Београд, 1998.
- Георгије Острогорски-Историја Византије, Просвета, Београд, 1970.
- Никола М. Селаковић – Душанов законик и правни транспланти, упоредно-правна студија, Београд, 2007.
- Јеврем Герасимовић-Старо српско право, Књижарница Рајковића и Ђуровића, Београд, 1925.
- Теодор Тарановски-Историја српског права у немањинској држави II, Историја кривичног права, Београд, 1931.